

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ТА ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Анотація. Подано аналіз особливостей співвідношення між загальноживаними словами й термінами. Детально розглянуто основні шляхи переходу загальноживаної лексики до складу економічної термінологічної лексики, а також процеси детермінологізації в економічній лексиці.

Аннотация. Представлен анализ особенностей соотношения между общеупотребительными словами и терминами. Подробно рассмотрены основные пути перехода общей лексики в состав экономической терминологической лексики, а также процессы детерминологизации.

Annotation. The article analyzes the correlation between the vocabulary of common use and terms. The main ways of transition of commonly used words into the system of economic terms are studied in detail. The process of determinologization of terms is also analyzed.

Ключові слова: загальноживане слово, економічний термін, економічна терміносистема, термінологізація, детермінологізація.

У наш час відбувається активний розвиток економічної думки, що супроводжується процесами переходу загальноживаної лексики до розряду економічної. У цей же час населення стає економічно більш освіченим, що призводить до зворотних процесів – детермінологізації.

Актуальність теми визначена необхідністю поглибленого вивчення семантичних змін у мові внаслідок процесів "оживлення" термінів у загальну мову (детермінологізація) та розвитку нових термінологічних значень на основі значень загальноживаних слів (термінологізація), а також науковим, практичним значенням вивчення процесів словотворення.

Предметом дослідження є термінологічна лексика економіки в сучасній українській мові. Об'єктом – детермінологізована лексична одиниця як факт відображення сучасної мовної картини світу.

Метою роботи є аналіз специфіки процесів словотворення в економічній терміносистемі.

Значний внесок у розвиток досліджень економічної терміносистеми зробили такі сучасні українські науковці, як: О. Черемська, Л. Архипенко, О. Покровська, В. Жовтобрюх, І. Шелепкова, Л. Томіленко, Л. Симоненко, О. Горпинича, О. Михайлович та ін.

Терміносистема будь-якої галузі науки, зокрема й економічної, завжди є динамічною. Між термінами та загальноживаною лексикою відбувається постійний обмін: слова загального вжитку змінюють своє основне лексичне значення й стають термінами, а терміни все частіше входять до складу загальномовних одиниць.

Проникнення окремих термінів у загальнолітературну лексику і їх фіксація тлумачними словниками загальнолітературної мови – свідчення їхньої популярності, поширеності, уживаності в різній літературі [1, с. 202].

У системі економічних понять існують терміни, які мають давню історію в розвитку економічної думки. Вони зафіксовані в загальному (тлумачному) та спеціальному економічному словниках, такі терміни вживаються в загальнолітературній мові й у спеціалізованій із подібним значенням [2, с. 135]. Як приклад можна навести визначення тих самих лексем у тлумачному та спеціальному економічному словниках:

1) *інфляція* – надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення [3, т. 4, с. 42]; *інфляція* – стійке знецінення грошей (зниження їх вартості) унаслідок перевищення кількістю грошових знаків, які перебувають в обігу, суми цін товарів і послуг, що виявляється в зростанні цін, зниженні життєвого рівня населення та інших негативних наслідках [4, с. 290];

2) *дефіцит* – перевищення витрат над доходами, збиток; мала кількість, нестача чого-небудь порівняно з потребою [3, т. 2, с. 259]; *дефіцит* – недостатність засобів, ресурсів, унаслідок чого порушується економічна рівновага, розладнується грошово-фінансова сфера, зростає загроза виникнення економічних криз [4, с. 160].

Такі лексеми можна назвати поліфункціональними, оскільки вони водночас функціонують як у сфері економіки, так і в загальному вжитку, проте з дещо спрощеним значенням.

Наступну групу понять утворюють лексеми, які фактично "приспосовуються" до термінологічної сфери. Зміни в лексичному значенні загальноживаної одиниці зумовлюють появу нового слова зі спеціальним значенням [2, с. 136].

Шляхи виникнення нових термінологічних значень у цій групі термінів можна визначити шляхом зіставлення їхнього поняттєвого співвіднесення в науковій та побутовій сферах [5, с. 164].

В економічній терміносистемі процес термінологізації відбувся, наприклад, у значенні слова *стеля*. У загальному значенні *стеля* – верхнє внутрішнє покриття в будь-якому приміщенні [3, т. 9, с. 683]. На основі цього виникає спеціалізоване значення унаслідок метафоричного переосмислення загальноживаного значення за місцем: *стеля* – межа кредитування, зростання відсоткових ставок, що встановлюється державою, передусім центральним

У сучасній економічній терміносистемі особливої популярності набуває саме такий тип переходу побутових лексичних одиниць до групи термінів, причому часто термінологізуються не лише слова, а й сполучення слів, здатні викликати певні асоціації [7, с. 90]. У таких випадках можна говорити про перехід загальноповжитого або фразеологічного словосполучення до професійного жаргону: *зелений шантаж* – активне скуповування акцій компанії, яку намагаються поглинути, з метою примусити її викупити власні акції за вищою ціною; викуп компанією власних акцій за завищеними цінами в іншій компанії, яка скупила значний пакет її акцій і погрожує [4, с. 259].

Ще одним дуже поширеним способом термінологізації є перехід власних імен та географічних назв до складу термінів: *закон Оукена* [4, с. 241], *індекс Герфіндаля* [4, с. 275], *індекс Пааше* [4, с. 276], *крива Лаффера* [4, с. 394], *крива Лоренца* [4, с. 394], *Бреттон-Вудська валютна система* [6, с. 63], *Ямайська валютна система* [6, с. 562], *Японська концепція маркетингу* [6, с. 563].

На сучасному етапі ці одиниці функціонують як нормативні терміни, значення яких закріплене в спеціальних словниках з економіки.

Значна частина семантичних змін у мові зумовлена процесом "уживлення" термінів у загальну мову, який має назву "детермінологізація".

Утрата спеціальною лексемою свого чітко наукового визначення призводить до неточності поняття, яке воно позначало [2, с. 137].

Науковці відзначають, що детермінологізація може мати дві стадії:

1) входження терміна у формі слова з термінологічним значенням до складу загальної мови;

2) уже в загальній мові перенесення значення цього "термінологічного" слова і виникнення (часто шляхом метафоризації) побутового слова на його основі [8, с. 134].

Наприклад, економічні терміни *актив* – сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належать підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення й цінні папери, патенти, авторські права та ін.), у які вкладено засоби власників та інших осіб [4, с. 160], та *пасив* – сукупність боргів і зобов'язань підприємства (на противагу активам) [7, с. 86], у сучасній мові вживалися спочатку в однозначному термінологічному значенні одиниці економіки. Зараз у політиці досить часто активами називають позитивні сторони особи чи якогось явища, відповідно, пасивами – негативні: "У *пасиві* Вячеслава Анатолійовича – відсутність потрібного впливу в партії"; "У нас в *активі* – вісім із половиною тисяч гривень виплати матері при народженні дитини, в *пасиві* – немовлята, яких знаходять на смітниках і під дверима притулків".

Отже, термін як одиниця мови для спеціального призначення існує до того часу, поки він повністю пов'язаний із поняттям. Якщо ж такий зв'язок порушено, відбувається детермінологізація, ступінь якої може змінюватися залежно від обставин, що супроводжували цей процес.

Економічна терміносистема як частина загального термінологічного фонду становить складну організацію спеціальних одиниць, неоднорідну за своїм походженням та сутнісними характеристиками. Значна частина семантичних змін у мові зумовлена взаємопов'язаними та безперервними процесами "вживлення" термінів у загальну мову (детермінологізація) та розвитком нових термінологічних значень на основі семантики загальноповжитих слів (термінологізація).

У мовознавстві ще достатньо не висвітлено всі шляхи термінологізації та детермінологізації, що є перспективним у подальших наукових дослідженнях із зазначеного напрямку.

Наук. керівн. Архипенко Л. М.

Література: 1. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 243 с. 2. Михайлович О. В. Термінологізація та детермінологізація в економічній терміносистемі / О. В. Михайлович // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць. – 2009. – № 9. – С. 135–141. 3. Словник української мови : у 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – 699 с. 4. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – Т. 1. – 616 с. 5. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2006. – 209 с. 6. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2006. – Т. 2. – 568 с. 7. Становлення та нормування української економічної термінологіки : монографія / [Черемська О. С., Жовтобрюх В. Ф., Архипенко Л. М. та ін.]. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 120 с. 8. Суперанская О. В. Общая терминология. Вопросы теории / О. В. Суперанская, А. Н. Подольская, Н. В. Васильева – М. : Наука, 1989. – 134 с.